

STARI MOST U MOSTARU: POVIJEST, KULTURA, OBNOVA I UTJECAJ

Logara, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:952450>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

**STARI MOST U MOSTARU: POVIJEST, KULTURA, OBNOVA I
UTJECAJ**

LUCIJA LOGARA

Split, 2024.

Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Predmet: Umjetnost XVII. i XVIII. stoljeća

Završni rad

Stari Most u Mostaru: Povijest, Kultura, Obnova i Utjecaj

Studentica: Lucija Logara

Mentorica: prof. dr. sc. Ivana Prijatelj Pavičić

Split, rujan, 2024.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Povijest i izgradnja Starog mosta	2
2.1. Povijest Mostara	2
2.2. Stari most i Mostar u putopisima	3
2.3. Povijest Staroga mosta	4
2.4. Izgradnja Staroga mosta	5
2.5. Izgled Staroga mosta	7
3. Razaranje i obnova	10
3.1. Rušenje Starog mosta u Mostaru	10
3.2. Povijesna perspektiva i dokumentacija	11
3.3. Priprema za rekonstrukciju i građevinski radovi	13
3.4. Materijali i tehnički aspekti rekonstrukcije	18
3.5. Detalji obnove i uloga okolnih objekata	19
4. Most kao tehničko čudo	22
5. Značaj Mosta za kulturu i povijest	24
6. Most kao turistička atrakcija	25
7. Most u umjetnosti i književnosti	27
7.1. Stari most i Mostar - <i>od Beča do Njuorka</i>	28
7.2. Stari most- motiv na razglednicama	30
8. Zaključak	31
9. Popis literature	32
9.1. Internetski izvori	33
9.2. Slikovni prikazi	34

Sažetak:

Ovaj završni rad bavi se istraživanjem umjetničke vrijednosti Starog mosta u Mostaru, analizirajući njegovu povijest, kulturnu važnost, proces obnove nakon razaranja te utjecaj na lokalnu zajednicu i šire područje. Kroz interdisciplinarni pristup, rad istražuje kako je Stari most postao simbol povezanosti različitih kultura i identiteta u Mostaru, naglašavajući njegovu ulogu u očuvanju kulturne baštine i promicanju međukulturnog dijaloga. Izgrađen je u 16. stoljeću za vrijeme Osmanskog Carstva i predstavlja remek-djelo osmanske arhitekture, što je vidljivo u njegovom karakterističnom izgledu i konstrukciji. Povijest Mostara se često vezuje uz ovaj most, jer je on bio simbol povezanosti između različitih kultura i civilizacija koje su se susretale u ovom području. Most je bio ključan za trgovinu i komunikaciju, a njegova uloga kao prijelaza preko rijeke Neretve bila je od vitalnog značaja za razvoj grada. Međutim, tijekom ratova 1990-ih, Stari most je bio teško oštećen i gotovo potpuno uništen. To je bio ogroman gubitak za kulturnu baštinu Bosne i Hercegovine, ali i za cijelu regiju. Nakon rata, obnova Starog mosta postala je simbol pomirenja i obnove, te je financijska i tehnička podrška za obnovu došla iz različitih dijelova svijeta. Obnova Starog mosta u Mostaru nije samo tehnički poduhvat, već je imala i duboki simbolički značaj. Ona je pokazala sposobnost ljudi da prevladaju sukobe i zajedno rade na obnovi zajedničke baštine. Osim toga, obnova Starog mosta ponovno je privukla turiste i posjetitelje u Mostar, doprinoseći gospodarskom razvoju grada i regije. Utjecaj Starog mosta na kulturu i identitet Mostara ne može se precijeniti. On ostaje simbol zajedništva, tolerancije i ljepote, podsjećajući ljude na važnost očuvanja kulturne baštine i mira među različitim zajednicama.

Ključne riječi:

Stari most, Mostar, Povijest, Rušenje, Obnova, Kultura, Utjecaj.

Summary:

This final paper explores the artistic value of the Old Bridge in Mostar, analyzing its history, cultural significance, the process of restoration after destruction, and its impact on the local community and broader region. Through an interdisciplinary approach, the paper investigates how the Old Bridge has become a symbol of connection between different cultures and identities in Mostar, emphasizing its role in preserving cultural heritage and promoting intercultural dialogue. Built in the 16th century during the Ottoman Empire, it represents a masterpiece of Ottoman architecture, evident in its distinctive appearance and construction. The history of Mostar is often intertwined with this bridge, as it was a symbol of connectivity between different cultures and civilizations that met in this area. The bridge was crucial for trade and communication, and its role as a crossing over the Neretva River was vital for the city's development. However, during the wars of the 1990s, the Old Bridge was heavily damaged and nearly completely destroyed. This was a significant loss for the cultural heritage of Bosnia and Herzegovina, as well as for the entire region. After the war, the restoration of the Old Bridge became a symbol of reconciliation and renewal, with financial and technical support for the restoration coming from various parts of the world. The restoration of the Old Bridge in Mostar was not just a technical endeavor but also held deep symbolic significance. It demonstrated people's ability to overcome conflicts and work together to restore shared heritage. Furthermore, the restoration of the Old Bridge re-attracted tourists and visitors to Mostar, contributing to the economic development of the city and the region. The impact of the Old Bridge on the culture and identity of Mostar cannot be overstated. It remains a symbol of unity, tolerance, and beauty, reminding people of the importance of preserving cultural heritage and peace among different communities.

Keywords:

Old bridge, Mostar, History, Destruction, Reconstruction, Culture, Impact.

1. Uvod

Stari most u Mostaru nije samo arhitektonski biser, već i simbol jedinstva i prevladavanja različitosti. Njegova povijest, kultura, obnova i utjecaj čine ga ključnim dijelom svjetske baštine. Povijest Starog mosta seže duboko u prošlost, kroz vrijeme kada su različite kulture i civilizacije oblikovale identitet ovog područja. Izgrađen u 16. stoljeću, Stari most predstavlja remek-djelo osmanske arhitekture i simbol spajanja različitih kultura i religija u Mostaru. Kroz stoljeća, most je svjedočio mnogim povijesnim događajima i služio kao simbol okupljanja i trgovine. Međutim, njegova povijest nije bila bez izazova. Uništen u ratu 1990-ih, Stari most je postao simbol razaranja i podijeljenosti. Obnova mosta nije bila samo tehnički poduhvat, već i simbol obnove duha zajedništva. Rekonstrukcija mosta, završena 2004. godine, predstavljala je ne samo uspjeh inženjerske vještine, već i zajednički napor međunarodne zajednice i lokalnog stanovništva da obnove simbol zajedništva i kulture. Stari most duboko utječe na kulturu i identitet Mostara, služeći kao mjesto susreta različitih kultura i tradicija te simbol tolerancije i razumijevanja. Kroz svoju rekonstrukciju, Mostar je postao simbol nade i obnove, podsjećajući nas na snagu ljudskog duha i sposobnost prevladavanja razlika. U konačnici, Stari most nije samo arhitektonski spomenik, već živa poveznica s prošlošću, sadašnjošću i budućnošću grada Mostara. Njegova obnova i značaj kao simbola jedinstva podsjećaju nas na važnost očuvanja kulturnog naslijeđa i promicanja međukulturalnog dijaloga u današnjem svijetu. Grad Mostar, smješten na rijeci Neretvi, predstavlja ne samo dom Starom mostu, već i živopisno urbano središte koje spaja bogatu povijest s modernim utjecajima. Poznat po svojoj arhitekturi koja odražava mješavinu osmanskih, habsburških i jugoslavenskih utjecaja, Mostar ima jedinstveni vizualni identitet. Grad je također važan kulturni i obrazovni centar regije, dom brojnim muzejima, galerijama i obrazovnim ustanovama koje promiču umjetnost, povijest i obrazovanje. Turizam igra ključnu ulogu u gospodarstvu Mostara, potičući razvoj ugostiteljskih, trgovinskih i kulturnih industrija. Posjetitelji dolaze istražiti bogatu povijest grada, kušati lokalne specijalitete i uživati u tradicionalnoj bosanskoj atmosferi. Osim Starog mosta, turističke atrakcije uključuju staru jezgru grada s uskim ulicama i orijentalnim tržnicama, te muzeje kao što su Muzej Hercegovine i Muzej antičkog stakla. Mostar je također poznat po svojoj bogatoj kulturnoj baštini, koja se manifestira kroz tradicionalne festivale, umjetničke manifestacije i lokalne običaje. Svake godine, Mostar slavi svoje kulturno naslijeđe kroz

manifestacije poput Mostarskog ljeta, festivala folkloru i brojnih drugih događanja koja privlače posjetitelje iz cijelog svijeta.

2. Povijest i izgradnja Starog mosta

2.1. Povijest Mostara

Mostarsko područje ima bogatu povijest naseljenosti koja seže u prapovijest. Arheološka nalazišta poput gomila na brdu Orlac i gradine s dvostrukim bedemima kod zaselka Vihovići svjedoče o kontinuiranoj naseljenosti tijekom brončanog i željeznog doba. U 5. i 6. stoljeću, pretpostavlja se da je područje oko Mostara bilo pod gotskom upravom. Bogati grobovi s vrijednim nakitom ukazuju na prisustvo uglednih pripadnika gotske zajednice, dok se biskupija Sarsenterum spominje kao moguća lokacija u blizini Mostara. Kontinuitet naseljenosti od prapovijesti do ranog srednjeg vijeka potvrđuju prapovijesni tumuli i rimski grobovi u Bišćem polju. U tom razdoblju, naselje je bilo smješteno na strateškim položajima s arheološkim ostacima iz različitih epoha, uključujući crkvu i biskupiju u Cimu. Materijalni ostaci iz 10. i 11. stoljeća pronađeni u okolini Stoca i donjem toku Neretve također svjedoče o značajnom razvoju. Tijekom 12. stoljeća, Mostar se počinje razvijati kao strateško naselje.¹ Prvi drveni most u Mostaru izgrađen je u 14. stoljeću. Ovaj most, iako nije sačuvan u povijesnim zapisima s puno detalja, prvi put je spomenut u dubrovačkom izvještaju iz 1452. godine. Drveni most bio je ključan za povezivanje dviju obala rijeke Neretve i omogućio je daljnji urbanistički razvoj grada. Kako se Mostar razvijao i rastao, drveni most više nije bio dovoljno stabilan za potrebe rastućeg grada. Stoga je donesena odluka o izgradnji novog mosta.² Kasnije, u 15. stoljeću, izgrađen je lančani most, koji je bio smješten nizvodno od današnje lokacije Starog mosta. Ostaci uporišne kule tog lančanog mosta, nazvane Herceguša, i danas su vidljivi na lijevoj obali rijeke. Iako je ovaj lančani most bio čvršći od drvenog, i on je bio samo privremeno rješenje.³ Novi kameni most, poznat kao Stari most, izgrađen je 1566. godine. Sultan Sulejman Veličanstveni, pred kraj

¹ Milošević, Ante, and Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. Str 48-72.

² *Ponovna izgradnja Starog Mosta u Mostaru i obnova okolnih građevina*. *Građevinar* 55, no. 7 (2003): str. 407-415.

³ Neidhardt, J., & Čelić, D. (n.d.). *Stari most u Mostaru: Arhitektonsko-urbanistička problematika konzerviranja i restauriranja mosta i okoline te kori giranje udaljenijih objekata, koji optički pripadaju okolini mosta* [Le Vieux Pont de Mostar]. Str 113-135.

svog života, poslao je graditelja Hajrudina, učenika Mimara Sinana, da zamijeni stari lančani most novim kamenom mostom. Stari most s rasponom od gotovo 30 metara i visinom luka od 21 metar postao je remek-djelo orijentalne arhitekture i simbol grada Mostara. Uz most su izgrađene kule koje su služile različitim funkcijama: lijeva kula, poznata kao Herceguša, korištena je kao baruthana, dok je desna kula, zvana Halebinovka, služila kao tamnica i stražara. Prema natpisima na mostu, most je sagrađen 1566. godine, dok su kule izgrađene kasnije, s lijevom kulom iz 1676. godine. Tijekom 16. i 17. stoljeća, u Mostaru su nastali i drugi značajni arhitektonski spomenici. Orijentalna arhitektura bila je u punom cvatu, ali je u kasnijim stoljećima došlo do stagnacije i opadanja tog stila.⁴

2.2. Stari most i Mostar u putopisima

Stari most u Mostaru, izgrađen 1566. godine po nalogu sultana Sulejmana Veličanstvenog, izvanredno je djelo turske arhitekture koje je u velikoj mjeri oblikovalo povijest grada. Kao što se navodi u putopisu iz 1634. godine: „Mostar znači varoš s mostom.“

Prema predaji, u drevnim vremenima na ovome mjestu bio je most preko rijeke Neretve, viseći na snažnom gvozdenom lancu debelom poput ljudskog stegna, što je mostu i donijelo naziv. Evlija Čelebija, u svom putopisu iz 1667. godine, hvali graditeljski podvig mosta, navodeći: „Ovaj je most sagrađio stari neimar Sinan, sin Abdulmennan-agin, a po Sulejman-hanovoj naredbi. On izgleda kao luk duge koji se uzdiže do Kumove Slame i pruža s jedne litice na drugu”. Dalje dodaje: “Ispod sredine mosta teče rijeka. Kad se ovaj most pogleda iz daljine, izgleda okrugao kao luk iz koga je istom izletjela strijela”.⁵

Turski povjesničar Mehmed Fuzuli, koji je Mostar posjetio 1576. godine, ističe važnost mosta u svojim zapisima: “I ovaj most je čudo inženjerske vještine i hrabrosti, prelazi s jedne stijene na drugu kao u priči” (Fuzuli, 1576). Prema zapisima iz XVII. stoljeća, most je bio predmet

⁴ Milošević, Ante, and Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. Str 48-72.

fascinacije i posjetitelja iz cijelog Osmanskog imperija, a smatrao se jednim od najvećih arhitektonskih dostignuća tog doba (Milošević, 1931).

U svom obraćanju o važnosti mosta za svakodnevni život Mostaraca, povjesničar Hasan Kreševljaković bilježi: „Most je imao ključnu ulogu u povezanosti različitih dijelova grada i bio je centralno mjesto trgovine i kulture” (Kreševljaković, 1951).⁶

2.3. Povijest Staroga mosta

Prema dostupnim osmanskim dokumentima i povijesnim izvorima, postoji teorija da je prije izgradnje sadašnjeg Starog mosta u Mostaru na istom mjestu postojao drveni most. Ova hipoteza temelji se na analizi dvaju fermanâ iz 16. stoljeća, koji pružaju neizravne dokaze o postojanju drvene konstrukcije. Ferman iz 16. prosinca 1565. godine navodi kako je sultan Mehmed II. Osvajač dao popraviti drveni most s dvjema kulama na Neretvi, što ukazuje na stratešku važnost ove građevine tijekom osmanskih osvajanja. Ovaj most bio je ključan za prebacivanje vojske preko rijeke, osobito u kontekstu vojnih operacija u Hercegovini, usmjerenih prema teritoriju s lijeve strane Neretve.⁷

Njegov popravak ili radikalna rekonstrukcija obavljena su iz nužnih strateških razloga, zbog prebacivanja vojske u jeku priprema za nove ratne pohode prema zapadnoj Hercegovini i dalje prema Dalmaciji. U dodatnom fermanu, izdanom 25. veljače 1566. godine, spominje se da je isti sultan dao srušiti stari drveni most i na njegovom mjestu sagraditi novi drveni most, čime se dodatno potvrđuje postojanje prethodne drvene konstrukcije na toj lokaciji. Ovaj most, poznat u osmanskim dokumentima kao „most koji je sagradio Sultan Mehmed Han, u znak milosti i oprosta“, postao je ključni infrastrukturni element, često označavan kao Stari most, Veliki most, ili most na rijeci Neretvi.⁸

Tezu o drvenom mostu dodatno podržava i turski povjesničar Ćatib Ćelebija, poznat i kao Hadži Kalfa, koji u svojim zapisima iz 17. stoljeća bilježi lokalnu predaju prema kojoj je sultan Mehmed II. dao sagraditi veliki drveni most na lancima. Ćelebija opisuje kako most nije imao čvrste stubove, što je rezultiralo njegovom nestabilnošću, pa se most ljuljao pri svakom

⁵ Ćelebija, Evlija. *Putopis*. Cijela knjiga. str. 463-469. Preuzeto s: <https://archive.org/details/ElebijaEvlijaPUTOPISCijelaKnjiga/mode/2up>. (14.08.2024.)

⁶ Ajkić, Hamo. *Stari most, simbol Mostara*. Mostar: [n.d.], 1955. str. 3-16.

⁷ Milošević, Ante, Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. str.101.

⁸ Bostan, İsmail. *Stari most u osmanskim dokumentima*. Mostar: Muzej Hercegovine, 2010: str. 8.-9.

prolasku. Njegova zabilješka također ukazuje na to da je drveni most bio prethodnik današnjeg kamenog mosta, čiju je gradnju započeo sultan Sulejman I. Veličanstveni.⁹

Stari most je sagrađen u kamenu 1566. godine, zamijenivši dotadašnji drveni most koji je pokazivao znakove propadanja nakon skoro stotinu godina postojanja. Tijekom 1565. godine, građani Mostara poslali su predstavku sultanu Sulejmanu I tražeći izgradnju novog mosta. Sultan je odobrio izgradnju novog mosta, a dokumenti iz Državnog osmanskog arhiva u Istanbulu pružaju važne informacije o pripremnim radovima, financiranju i izvođačima radova. Dokumenti iz tog razdoblja potvrđuju da su troškovi za izgradnju mosta premašili prvotno predviđene iznose te su se suočili s financijskim poteškoćama. Sultan Sulejman je uputio naredbe za prikupljanje sredstava i upravljanje izgradnjom. Novi kameni most izgrađen je prema arhitektonskom projektu mimara Hajrudina, učenika mimara Sinana, čime je Hajrudin stekao status cijenjenog arhitekta. Osim domaćih graditelja, na izgradnji mosta sudjelovali su i dubrovački majstori, čija je vještina bila visoko cijenjena.¹⁰

2.4. Izgradnja Staroga mosta

Izgradnja mosta počela je 1565. godine, a dovršena je 1566. godine. Sultan Sulejman Zakonodavac naredio je rekonstrukciju mosta u kamenu, kako bi se zamijenio dotadašnji drveni most. Ovu zadatak povjeren je hercegovačkom nadzorniku mukataa, Zaim Mehmed-begu, čiji je doprinos u realizaciji ovog monumentalnog projekta bio presudan. Sultan Sulejman, poznat po svojim zakonodavnim reformama, nadgledao je izgradnju mosta koji je u konačnici bio dovršen 1566. godine, a nadzornik je projekt uspješno priveo kraju uz pomoć velikog truda i predanosti. Prema arhivskim podacima, drveni most iz vremena Mehmeda Fatih-a, nakon skoro stotinu godina postojanja, počeo je pokazivati znakove propadanja. Stoga je donesena odluka da se sagradi novi kameni most s jednim velikim lukom, dugim 46 aršina (34,9 m). Novi most, koji je iznad vode bio širok 38,5 aršina (29 m), izgrađen je između dviju kula, čime je drveni most transformiran u kamenu. Detaljni uvid u arhivsku građu otkriva da su se pripreme za gradnju mosta započele već u ljeto 1565. godine. Dokumenti svjedoče o prikupljanju dodatnih poreza od

⁹ Milošević, Ante, Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. str.163.

¹⁰ Čar-Drnda, Hatidža. *Stari most u Mostaru: Znakovi vremena*. Sarajevo, vol. 11, dvobroj 41/42 (jesen-zima 2008): str. 204-216.

lokalnog stanovništva, koji su služili za financiranje materijala potrebnog za gradnju. Materijali su uključivali drvo, kamen, olovo, željezo i druge građevinske materijale. Kako bi radovi bili završeni u predviđenom roku od 2-3 mjeseca, od majstora i radnika se očekivala visoka razina angažmana. U prosincu 1565. godine nadzornik je bio zadužen za sakupljanje sredstava, dok su u veljači 1566. godine raspravljani planovi i nacrti mosta, koji je izradio neimar Hajrudin.¹¹ Osim što su Turci, pod vodstvom učenika arhitekta Mimar Sinana, Hajrudina, sagradili most, važno je napomenuti da su radovi na izgradnji započeli pod nadzorom Mehmeda Karadžozbega. Most je sagrađen od kamena iz kamenoloma u Mukoši, a njegova monumentalna konstrukcija odražava vrhunski inženjerski pristup i estetske zahtjeve tog doba.¹² Pitanja poput dimenzija kapija kula i potreba za vodovodom također su bila predmet rasprave i zahtijevala su dozvolu iz Istanbula. Odobrena je rekonstrukcija kula i proširenje kapija, dok je provođenje vodovoda odobreno uz uvjet da ne šteti mostu. Gradnja mosta završena je 1566. godine, a datum završetka uklesan je u kamen iznad temelja s natpisom „džisr bena sene 974“ (most izgrađen 974. godine po islamskom kalendaru). S vremenom su osmanski vojnici i majstori redovito održavali most, dok su kasnije rekonstrukcije uključivale popravke i nadogradnje, kao što su postavljanje visoke željezne ograde 1854. godine. Nakon neuspješne opsade Beča 1683. godine, Mostar je stekao stratešku važnost u obrani Osmanskog Carstva, što je dodatno povećalo značaj Starog mosta. Vojnici i majstori redovito su održavali most, a dokumenti iz 1737. godine svjedoče o ozbiljnijoj popravci mosta, uključujući izgradnju novog skladišta za barut.¹³

¹¹ Bostan, İsmail. *Stari most u osmanskim dokumentima*. Mostar: Muzej Hercegovine, 2010: str. 8-11.

¹² Ajkić, Hamo. *Stari most, simbol Mostara*. Mostar: [n.d.], 1955.str 3-16.

¹³ Bostan, İsmail. *Stari most u osmanskim dokumentima*. Mostar: Muzej Hercegovine, 2010. str.8-11.

Slika 1. Stari most s kulama. Pogled s juga. Snimak iz vremena prije gradnje mekteba na lijevoj obali. Kamena aglomeracija, uglavnom, još nenarušena nekontroliranom izgradnjom u kapitalističkoj epohi. (Preuzeto iz Neidhardt i Čelić, str.133.)

2.5. Izgled Staroga mosta

Tajna ljepote Staroga mosta leži u odnosima građevinskih masa međusobno. Od malih mlinica i stepenastih krovista magazina, pa do kula, most se sastoji od aglomeracije raznih geometrijskih tijela – kockastih, valjkastih i paraboličnih – koje teku prirodno s terenom prema koritu rijeke. Ove komponente su izrađene od sivkasto-bijelog vapnenca, a površine su prekrivene kamenom pločom iste boje kao i zidovi, samo za nijansu svjetlijom zbog utjecaja kiše i sunca. Ovaj impozantni luk s kulama, zdanjima i krovovima, koji se stapa s okolišem u nevjerojatnoj harmoniji, čini da cijeli kompleks više podsjeća na veliku stijenu s kristalima, nego na ljudski građevinski rad. Svaka komponenta mosta, uključujući njegovu arhitekturu i urbanistički kontekst, doprinosi njegovoj jedinstvenoj estetskoj vrijednosti. Stari most u Mostaru, čiju gradnju je nadzirao osmanski arhitekt Hajrudin 1566. godine, bio je remek-djelo osmanske arhitekture koje je oduševljavalo svojom elegancijom i inženjerskom preciznošću. Prije nego što je most uništen u ratnim sukobima 1993. godine, bio je poznat po svom iznimnom dizajnu i sofisticiranom izgledu. Izgradnja mosta uključivala je pažljivo planiranje i izvedbu, čime je most

stekao status kulturne baštine. Danas, obnovljen i restauriran, Stari most ostaje simbol ne samo arhitektonske majstorije već i kulturnog identiteta Mostara i Bosne i Hercegovine.¹⁴ Nepovratno uništena konstrukcija luka Hajrudinova mosta, na sreću, dvaput je kvalitetno dokumentirana prije njegova rušenja 1993. godine.

Prvi put je vrlo detaljno snimljen 1955. godine kada je klasičnim geodetskim postupkom izrađen topografski snimak svoda Starog mosta u mjerilu 1 : 50, Pogled sa sjevera – detaljni snimak u mjerilu 1 : 50 te detalj lijevog upornjaka u mjerilu 1 : 20.

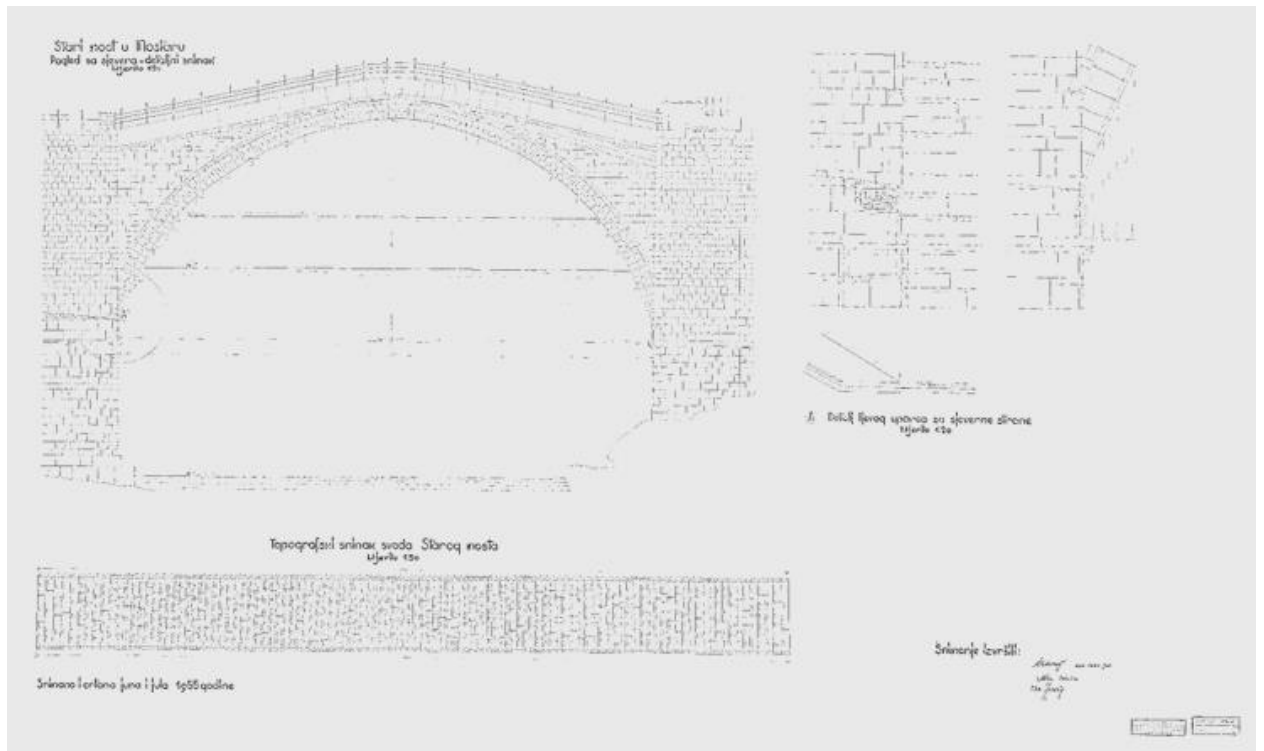
Drugi put most je kvalitetno dokumentiran 1982. godine, kada je Zavod za fotogrametriju Geodetskog fakulteta u Zagrebu izradio nacrt te njegove nizvodne i uzvodne strane, dviju bočnih strana i svod luka, sve u mjerilu 1 : 50. Na nacrtima je vrlo detaljno iscrtana kamena struktura s tada vidljivim oštećenjima i puko tinama.

Svod je, za razliku od snimka iz 1955. godine, iscrtan u poprečnom presjeku kao ortogonalni pogled na lijevu i desnu oba lu te, kao dodatak, još jedan takav pogled na samu sredinu svoda odozdo. Sljubnice redova u tjemenu svoda, zbog vrste projekcije, u vertikalnim presjecima vrlo su gusto iscrtane. U istoj prigodi geodetski je snimljen i neposredni okoliš oko mosta.

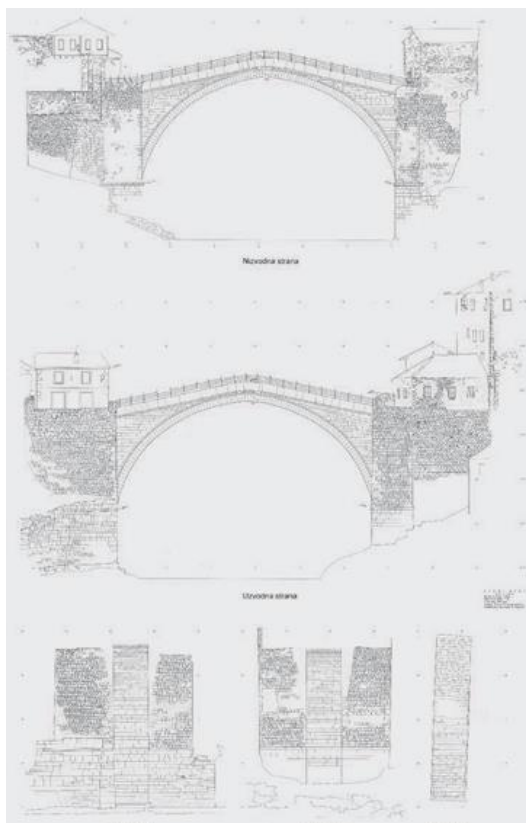
Za potrebe projekta obnove mosta nacrti i fotogrametrije su digitalizirani od strane izvođača 2001. godine. Snimak stanja prije rušenja, arhitektonski snimak postojećeg stanja kula i građevina u kaštelima s obiju strana rijeke, izrađen je i malo prije rušenja mosta u mjerilu 1 : 100. Na tim nacrtima nije iscrtana struktura zidova, a na mjestima na kojima je ona ipak bila napravljena, nije odgovarala stvarnom stanju. Detaljno je i točno bila iscrtana samo kaldrma na mostu i pristupnim putovima te je bila kvalitetna podloga za njezinu obnovu.¹⁵

¹⁴ Neidhardt, Jovan, and Damir Čelić. *Stari most u Mostaru: Arhitektonsko-urbanistička problematika konzerviranja i restauriranja mosta i okoline te kori giranje udaljenijih objekata, koji optički pripadaju okolini mosta [Le Vieux Pont de Mostar]*. [n.d.]:str. 135-140.

¹⁵ Milošević, Ante, and Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009.str 254.

Slika 2. Geodetski snimak mosta iz 1955. godine. (Preuzeto iz Milošević i Peković, 2009. str. 254.)

Slika 3. Fotogrametrijski snimak mosta iz 1982. godine (Zavod za fotogrametriju Geodetskog fakulteta u Zagrebu).

3. Razaranje i obnova

3.1. Rušenje Starog mosta u Mostaru

Stari most u Mostaru bio je simbol grada i kulturno-povijesni spomenik koji je preživio 500 godina raznih okupatora i režima, sve do njegovog rušenja u novembru 1993. godine. Od ukupno deset mostova na Neretvi, koji su porušeni između 24. svibnja i 12. lipnja 1992. godine, Stari most je bio posljednji koji je ostao stajati do studenog 1993. godine. Zbog svog povijesnog značaja i činjenice da je bio posljednja fizička veza između istočne i dijela zapadne obale Mostara, most je bio od ključne važnosti za civilni i vojni sektor u opkoljenom dijelu grada. HVO je, kao odmazdu i kako bi potpuno presjekao opskrbe puteve, odlučio porušiti Stari most. Konstrukcija mosta pretrpjela je velika oštećenja uslijed svakodnevnih granatiranja, najprije od strane VRS-a, a potom i od HVO-a, koji je upotrijebio snajpere, teške mitraljeze, minobacače i artiljeriju. Most je postao sve nesigurniji, a prelazak preko njega bio je sve rizičniji. U periodu od lipnja 1993. do 8. studenoga 1993. godine, HVO je ciljano gađao parapet Starog mosta kako bi spriječio prelazak stanovnika s jedne obale na drugu. Iako je most već bio znatno oštećen, i dalje se koristio uz velike opasnosti.

Naredbom Milivoja Petkovića, komandanta HVO-a, pokrenut je napad na Mostar 8. studenoga 1993. godine. Tog dana, tenk oružanih snaga HVO-a je više puta otvorio vatru na Stari most, pri čemu je most pretrpio dodatna teška oštećenja. Nastavljeno je granatiranje mosta 9. studenoga 1993. godine, pri čemu je šesta tenkovska granata ispaljena sa brda Stotine oko 10:15 sati dovela do potpunog rušenja mosta u Neretvu. Pucanje je također dolazilo s drugih položaja HVO-a u Mostaru, uključujući brdo Planinicu.

Rušenje Starog mosta izazvalo je veliku radost na strani Mostara pod kontrolom HVO-a, dok je na istočnom dijelu grada zavladao tišina i tuga. Nakon rušenja, oružane snage HVO-a pokušale su umanjiti ili zataškati svoju odgovornost, prebacujući krivnju na posadu tenka koja je navodno djelovala na svoju ruku, a u toku suđenja generalu Slobodanu Praljku čak je bila iznesena teorija da je most srušen eksplozivom postavljenim od strane pripadnika ARBiH. Međutim, ICTY je zaključio da nema dokaza za takvu tvrdnju. Rušenje mosta imalo je ozbiljne posljedice za stanovništvo i vojne jedinice ARBiH, koje su time ostale potpuno izolovane. ICTY

je zaključio da je HVO srušio most kako bi oslabio moral među muslimanskim stanovništvom, čime je počinjeno bezobzirno razaranje koje nije bilo opravdano vojnom potrebom.¹⁶

3.2. Povijesna perspektiva i dokumentacija

Tijekom ratnih sukoba, Stari most bio je jedina veza između dvije obale Neretve, nakon što su svi ostali mostovi u regiji već bili srušeni. Dana 9. studenoga 1993., kada je most pao u rijeku, svijet je bio zapanjen vijestima da su ga uništili pripadnici hrvatske strane, pod zapovjedništvom generala Praljka. Ova tvrdnja ubrzo je prihvaćena kao činjenica, a percepcija domaće i svjetske javnosti nije se promijenila ni kada je 22. srpnja 2004. godine otvoren rekonstruirani most, obnovljen uz pomoć Republike Bosne i Hercegovine, Hrvatske, turskih graditeljskih stručnjaka i međunarodne zajednice.

Iako je medijska osuda odmah nakon rušenja mosta bila usmjerena na hrvatsku stranu, događaji tog kobnog dana ostali su predmetom detaljne analize.¹⁷

Analizirajući dostupnu video dokumentaciju vezanu uz borbena djelovanja oko Starog mosta u Mostaru, ključne činjenice postale su jasnije. Izdvojene su dvije sekvence koje prikazuju rušenje mosta i događaje neposredno prije tog čina. Prva sekvenca je snimka prijenosa HRT-a emisije TV ORF 2, dok druga, u trajanju od 16 sekundi, potječe s video kasete TV Mostar.

Rušenje Starog mosta u Mostaru pripisano je paljbi iz tenka snaga HVO-a, koji se nalazio južno na zapadnoj obali rijeke Neretve, udaljen 1,40 km od samog mosta. Na snimkama nekoliko televizijskih kuća vidi se da je tijekom prijepodneva (u 09:57 sati) i poslijepodneva (u 15:52 sati) 8. studenoga 1993. godine, Stari most bio izložen udarima različitih projektila, među kojima su vjerojatno bili i tenkovski. Ovaj zaključak potvrđen je i eksperimentalno, pri čemu je simulacija pokazala da je rušenje mosta s velikom vjerojatnošću moglo biti izazvano aktiviranjem eksplozivnog naboja u donjem dijelu luka mosta putem detonirajućeg štapina.¹⁸

¹⁶ Košuta, Zdravko. Rušenje Starog mosta. [Neobjavljena rukopis], [n.d.]: str. 1-9.

¹⁷ Praljak, Slobodan. *Kako je srušen Stari most*. Zagreb: Oktavijan, 2006. str.5.

¹⁸ Praljak, Slobodan. *Kako je srušen Stari most*. Zagreb: Oktavijan, 2006. str. 56- 68.

Slika 4. Vremenski slijed pojave uzdužnog vode (Preuzeto iz Praljak, 2006. str. 60)

Slika 5. Razgovor s predstojnikom Ureda Predsjednika H-B Vladislavom Pogarčićem u Slobodnoj Dalmaciji 20. studenoga 1993. u kojemu je s argumentima javno izrečena tvrdnja da hrvatske snage nisu srušile Stari most (Preuzeto iz Praljak, 2006. str.29)

3.3. Priprema za rekonstrukciju i građevinski radovi

Prije nego što je bilo moguće započeti izgradnju, bilo je ključno utvrditi točnu geometriju Starog mosta i izraditi projekt. Tijekom stoljeća, most je prolazio kroz brojne promjene, što je otežalo utvrđivanje Hajrudinove izvorne geometrije i količine deformacija koje je most pretrpio tijekom vremena. Odlučeno je da će novi most imati oblik koji je imao neposredno prije rušenja, pri čemu su od velike pomoći bile fotogrametrijske studije iz šezdesetih i osamdesetih godina. Uz njih, korišten je opsežan broj fotografija kako bi se detaljno zabilježile sve moguće nepravilnosti i odstupanja u strukturi i geometriji. Na temelju te

fotogrametrijske studije, proučavanja ostataka mosta i pisane dokumentacije, izrađen je konačni projekt rekonstrukcije.

Prva faza radova na mostu uključivala je vađenje kamena iz rijeke Neretve. Nakon toga uslijedila je prva građevinska intervencija - injektaža stenske mase ispod mosta. Kada su pripreme završene, moglo se započeti sa zidanjem luka. Prvi zadatak bio je postavljanje skela uz zidove upornjaka, nakon čega je provedena numerizacija svih ostataka mosta koje je trebalo ukloniti. Ostaci kaldrme s obje strane mosta su izmjereni, označeni i pažljivo uklonjeni, te odloženi na pripremljenu podlogu od pijeska, nedaleko od mosta. U procesu uklanjanja kaldrme otkriveni su važni arheološki nalazi, uključujući slojeve prilazne kaldrme i drvenu vodovodnu cijev obavijenu zemljom crvenicom radi nepropusnosti. Daljnja arheološka istraživanja pružila su značajne uvide u povijest kompleksa Starog mosta, uključujući položaj dva prethodna mosta koja su bila gotovo identična Starom mostu.¹⁹

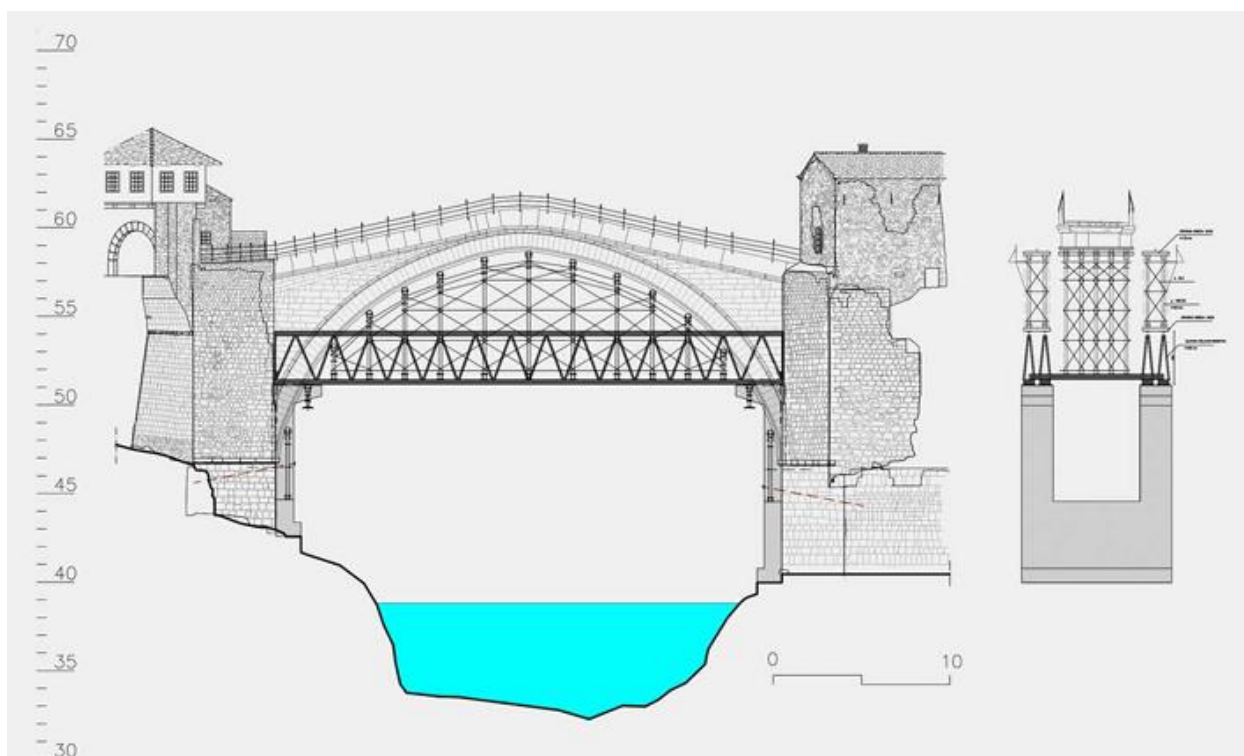
Nakon završetka arheoloških iskopa, pristupilo se injektaži zidova upornjaka. Ojačani zidovi mogli su prenijeti sve terete novog luka Starog mosta. Postavljena je teška skela iznad pretpostavljenog nivoa rijeke Neretve, i započelo je zidanje luka, koji se sastoji od 111 redova s 2-5 kamenih blokova u svakom redu.

Klesanje prethodno grubo izrezanih blokova obavljano je u skladištu Komosa, nekoliko kilometara udaljenom od gradilišta. Proces klesanja bio je sljedeći: svi blokovi jednog reda postavljani su jedan do drugog, određivao im se zamišljeni centar, a modeli na providnom papiru prenošeni su na čela blokova. Klesanje je obavljano simultano za cijeli red. Na istom mjestu vršena je i ugradnja klinova s donje strane svakog bloka, dok su šupljine bile ispunjene olovom.

Kada su blokovi bili spremni, prevozili su se na gradilište. Otprilike 24 sata prije montaže, kvašeni su u specijalnim bazenima kako bi se postigla dobra povezanost kamena i maltera. Iz bazena, blokovi su kranom prevoženi na lučnu skelu, odakle ih je preuzimao portal kran i precizno postavljao na njihovu tačnu poziciju na mostu. Na donji red postavljan je sloj maltera debljine 6 mm, a kanali za usipanje olova u unutrašnje klinove bili su zaštićeni specijalnom gumom. Nakon montaže reda, montirane su bočne klamfe i zalijevane olovom, dok su unutarnji

¹⁹ Popovac, Maja. *Stari most u Mostaru: Srušen je stari*. Centar za mir i multietničku saradnju, Mostar, 2004. Str. 35-37.

klinovi zalijevani nekoliko dana kasnije. Ovaj postupak bio je jedan od najvažnijih i najkompliciranijih dijelova procesa gradnje.²⁰

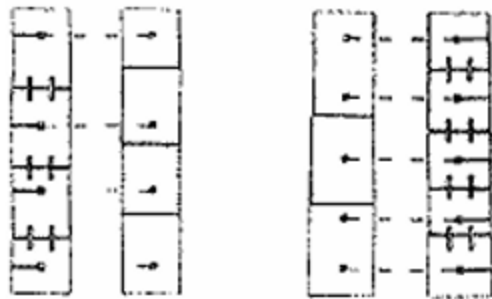
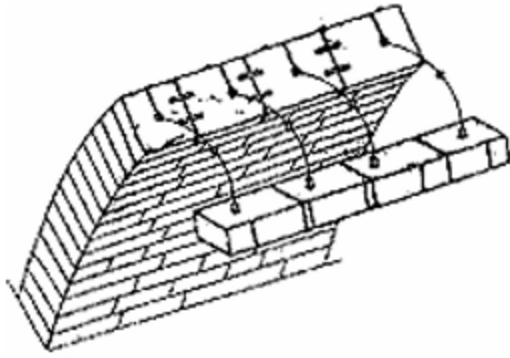

Slika 6. Projekt nove skele za obnovu kamenog mosta. (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009. str.383.)

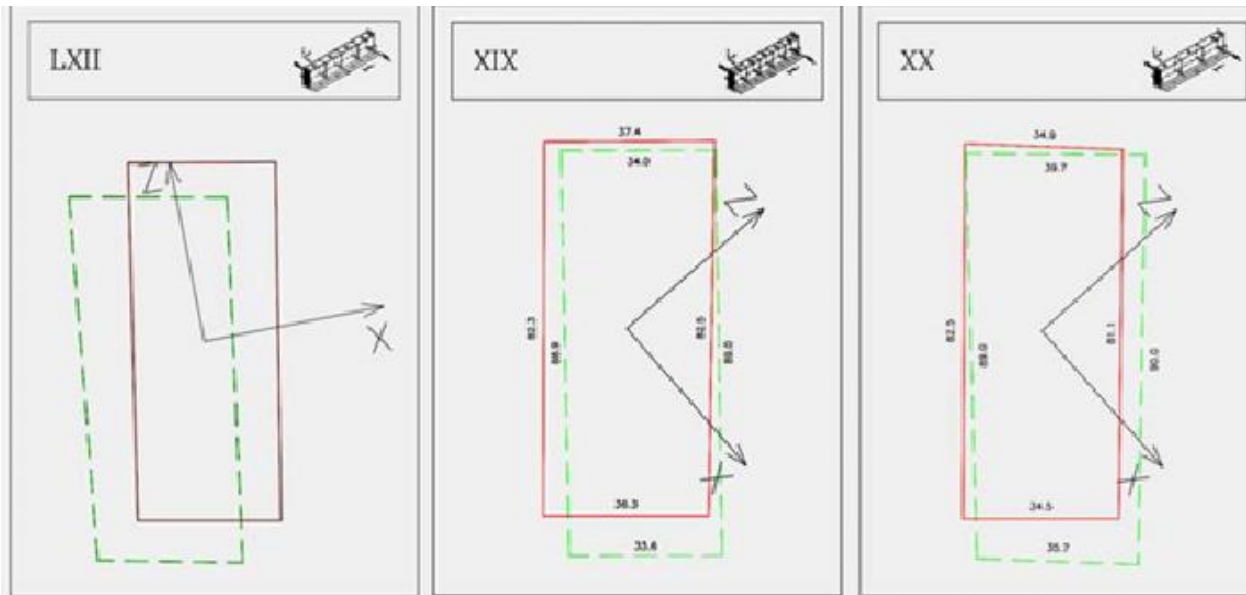
²⁰ Milošević, Ante, Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. str 346.-390.

Slika 7. Doprema i montaža nove čelične konstrukcije skele za gradnju kamenog mosta (foto: Ž. Peković). (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009. str.384.)

Slika 8. Način vezivanja kamenih blokova i shema ugradnje (Preuzeto iz Građevinar, 2003. str.413)

Slika 9. Crteži redova 389 kamenih blokova (ukupno 111) iz kojih je izvučena šablona za klesanje u mjerilu 1 : 1 uzvodne i nizvodne strane mosta, za svaki red posebno. (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009. str.389)

3.4. Materijali i tehnički aspekti rekonstrukcije

Detaljna ispitivanja materijala korištenih za izgradnju Starog mosta omogućila su precizno definiranje smjernica za nabavu komponenti potrebnih za izgradnju novog luka. Korišteni su specifični materijali u obnovi Starog mosta. Luk mosta izgrađen je od tenelije, lokalnog oolitskog vapnenca svjetložuto-sivkaste boje, dok su obalni zidovi sagrađeni od lokalne breče. Tenelija je lagan, porozan kamen male čvrstoće, dok breča sprječava kapilarni rast vode. Luk mosta je ojačan kovanim željeznim klinovima i klanfama zalivenim olovom, čime se osigurala dodatna čvrstoća strukture.

Prva faza obnove nakon rata uključivala je sanaciju temelja i obalnih stijena, završenu krajem 1957. godine. Druga faza, provedena 1963. godine, fokusirala se na konsolidaciju konstrukcije svoda injektiranjem. Rekonstrukcija luka mosta izvedena je s točnošću prema fotogrametrijskim snimkama iz 1982. godine. Skela dizajnirana za minimalan progib mosta korištena je tijekom gradnje. Upotreba cementnog morta bila je ograničena na tradicionalne vapnene mortove kako bi se postigla autentičnost konstrukcije.

Fotogrametrijski snimci korišteni su za analizu geometrije mosta, utvrđujući da je most projektiran kao dio pravilne kružnice s polumjerom zakrivljenosti od 19,5 aršina (14,76 m). Klesanje kamenih blokova bilo je ključni dio obnove, pri čemu je svaki blok bio ručno obrađen i pripremljen prema specifičnim mjerama. Posebna pažnja posvećena je ugradnji blokova, koristeći tradicionalne tehnike zidanja i opremu. Suvremena znanost potvrdila je pravilnost tih metoda.

Prije početka zidanja novog luka, demontirani su oštećeni ostaci kamenih blokova. Kameni blokovi su pripremani na pomoćnom radnom prostoru, a svaki blok je pažljivo postavljen na mort, koristeći tradicionalne metode i alate. Zbog visokih ljetnih temperatura, blokovi su potapani u bazen vode kako bi se spriječilo brzo isušivanje morta.²¹ Unutarnji dio presjeka, širine oko 1.5 metara, izgrađen je od naslaganog nepravilnog kamena. Vanjski slojevi zida međusobno su povezani brojnim klinovima od kovanog željeza, prema izvornim rješenjima. Klinovi su najvjerojatnije korišteni za povezivanje kamenih elemenata zida i u unutarnjim slojevima, ali taj podatak nije dostupan. Zbog težnje da se most što više izvede prema izvornim rješenjima, i kod

²¹ Milošević, Ante, Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. Str 48-72

obnove su korišteni klinovi od kovanog željeza za međusobno povezivanje kamenih elemenata u vanjskim slojevima zida.²²

Slika 10. Red islesanih i pripremljenih kamenih blokova za jedan red luka mosta, ekstrados je gore, ugrađeni klinovi su na naližežućoj strani reda (foto: Ž. Peković). (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009. str.390)

3.5. Detalji obnove i uloga okolnih objekata

Nakon što su se obale ponovno spojile preko nosivog luka, započela je ugradnja donjeg vijenca. I ovi blokovi su bili pričvršćeni klamfama i spojevi su zalijevani olovom. Sljedeći su bili bočni zidovi, također s metalnim dijelovima, a na gornjem redu bio je postavljen gornji vijenac. Paralelno s bočnim zidovima, radilo se i na srednjem rebru od lomljenog kamena, koje je podijelilo šupljinu u mostu na dva dijela i služilo kao oslonac za ploče ispod kaldrme. Nakon

²² Radnić, Jovan, Aleksandar Harapin, Mario Smilović, Nenad Grgić, and Mirko Glibić. *Statička i dinamička analiza starog kamenog mosta u Mostaru. Građevinar* 64, no. 8 (2012): str. 655-665.

postavljanja gornjeg vijenca, kamenoj ogradi dodijeljena je finalna ugradnja, postavljena na klinove u gornjem vijencu, s ostavljenom šupljinom za kasnije ulijevanje olova. Zatim je postavljen boksitni sloj na kamene ploče i konačno kaldrma. Mali broj originalnih dijelova mosta vraćen je u luk zbog umora materijala, dugog boravka u Neretvi ili fizičkih oštećenja prilikom rušenja. Samo su ograda i kaldrma imali sreću da barem djelomično sudjeluju u ovom obnovljenju. Projekt rekonstrukcije mosta obuhvaća i rekonstrukciju kula Tare i Halebije, te pet objekata s obje strane mosta. Svi se radovi izvode prema preciznim smjernicama i pravilima rekonstrukcije, koristeći originalne materijale i tehnologije, pod budnim okom UNESCO-a. Jedina promjena koja neće biti vidljiva izvana bit će prazan prostor unutar upornjaka mosta, što će omogućiti nesmetan pristup unutrašnjosti mosta sa obje strane, a prostor nastao pražnjenjem nasipa bit će dobrodošao u stiješnjenosti Starog grada.

U neposrednoj blizini mosta nalazi se i turski Čejvan Čehajin hamam, koji potječe iz razdoblja između 1554. i 1664. godine. Iako već dugo nije služio svojoj prvotnoj namjeni, zaboravljen je i napušten, te je pretrpio teška oštećenja prije ratnih dejstava. Nakon djelomične rekonstrukcije 1955. godine, preživio je, ali je još uvijek bio ugrožen. Kao i kod Starog mosta, naglasak rekonstrukcije stavlja se na autentičnost materijala i forme, iako će se objekat pretvoriti u izložbeni prostor. Također, i ovaj projekt nadzire UNESCO, koji pomno prati sve faze rekonstrukcije ovog značajnog objekta.

Slika Starog grada u Mostaru polako, ali sigurno, poprima svoje prijeratne obrise. Projekat obnove Starog mosta, uključujući revitalizaciju okolnih objekata, donosi mir i blagostanje u srca i duše ovog napaćenog naroda. Izvorni Mostarovi Stari most obnovljen je prema fotogrametrijskoj snimci iz 1982. godine. Obnova je provedena s nastojanjem da se, koliko god je to bilo moguće, upotrijebe materijali, rješenja i postupci građenja koji su odgovarali onima korištenim pri izgradnji izvornog mosta.²³

Luk i vanjski uzdužni zidovi obnovljenog mosta izgrađeni su od kamena tenelija, istog kao i kod izvornog mosta, koji je vađen iz istog kamenoloma. Tenelija je kamen niske čvrstoće, srednje prostorne mase, ekstremne poroznosti i velikog upijanja vode. Zbog velikog upijanja vode, čvrstoća kamena značajno se smanjuje u vlažnim uvjetima. Tenelija se lako obrađuje, pa je rado

²³ Popovac, Maja. *Stari most u Mostaru: Srušen je stari*. Centar za mir i multietničku saradnju, Mostar, 2004. Str. 38.

korišten. Tek izvađen iz kamenoloma može se rezati ručnom pilom i obrađivati običnim alatima. Tijekom vremena, čvrstoća kamena tenelija značajno raste, pa je preporučljivo da kamen odleži prije ugradnje. Za podebljanje luka u peti korištena je tvrđa vrsta vapnenca (lomljeni kamen u mortu) koji potječe iz novijih popravaka mosta.²⁴

U odnosu na izvorni most, primijećena su sljedeće razlike u obnovi: nogostupi su izvedeni od različitih materijala, originalni most je imao samo dvije klupe, dok ih obnovljeni most ima četiri, a ograda na obnovljenom mostu ima čelične elemente.

Kod obnove kamenih mostova, kao što je Stari most u Mostaru, u pravilu se koristi statički princip „kamenog luka“, iako takva analiza ne odražava potpuno stvarno ponašanje. Dinamička analiza, koja omogućuje procjenu modalnih karakteristika konstrukcije i simulaciju odziva na djelovanje različitih opterećenja, pruža potpuniji uvid u stvarno ponašanje konstrukcije. U obnovi mostova, kao i kod novih gradnji, treba težiti primjeni modernih materijala i postupaka koji ne ugrožavaju estetsku vrijednost objekta. Tehnološki napredak omogućuje analizu složenih konstrukcija i primjenu materijala visokih mehaničkih svojstava, što omogućuje ekonomičniju i sigurniju obnovu mostova. Dinamička analiza i procjena vibracijskog stanja kamenih mostova mogu pomoći u predviđanju njihova ponašanja pod opterećenjem i osiguravanju njihove trajnosti i sigurnosti.²⁵

²⁴ Milošević, Ante, Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009. str. 341.-345.

²⁵ Radnić, Jovan, Aleksandar Harapin, Mario Smilović, Nenad Grgić, and Mirko Glibić. *Statička i dinamička analiza starog kamenog mosta u Mostaru*. *Građevinar* 64, no. 8 (2012): str. 655-665.

Slika 11. Obnovljeni 339 Hajrudinov most 2004. godine (foto: Ž. Peković). (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009. str.339.)

4. Most kao tehničko čudo

Stari most u Mostaru, izgrađen 1566. godine prema projektu osmanskog arhitekta Hajrudina, predstavlja ne samo tehničko čudo svojeg vremena već i remek-djelo koje se ističe svojom geometrijom i inženjerskom složenosti. Svojim jednolučnim dizajnom koji se uzdiže 29 metara iznad rijeke Neretve, Most je bio revolucionaran za 16. stoljeće, pokazujući visok nivo preciznosti i stručnosti u graditeljstvu.

Geometrijski aspekti Mosta igrali su ključnu ulogu u njegovom konstruiranju. Projektiran kao segment kruga, Most je imao luk koji je savršeno balansirao estetiku i funkcionalnost, s precizno izračunatim radijusima zakrivljenosti koji su osiguravali strukturalnu čvrstoću. Ovo je bilo posebno važno s obzirom na njegovu lokaciju iznad rijeke Neretve, gdje je stabilnost bila ključna zbog hidroloških uvjeta i promjenjive snage vode.

Tehnička izvedba Mosta uključivala je inovativne građevinske tehnike za svoje vrijeme. Korištenje drvenih skela omogućilo je graditeljima da precizno postavljaju kamenje i izbjegnu

deformacije tijekom gradnje. Ovaj pristup je bio pionirski u 16. stoljeću i pokazao napredno razumijevanje materijala i tehnika gradnje.

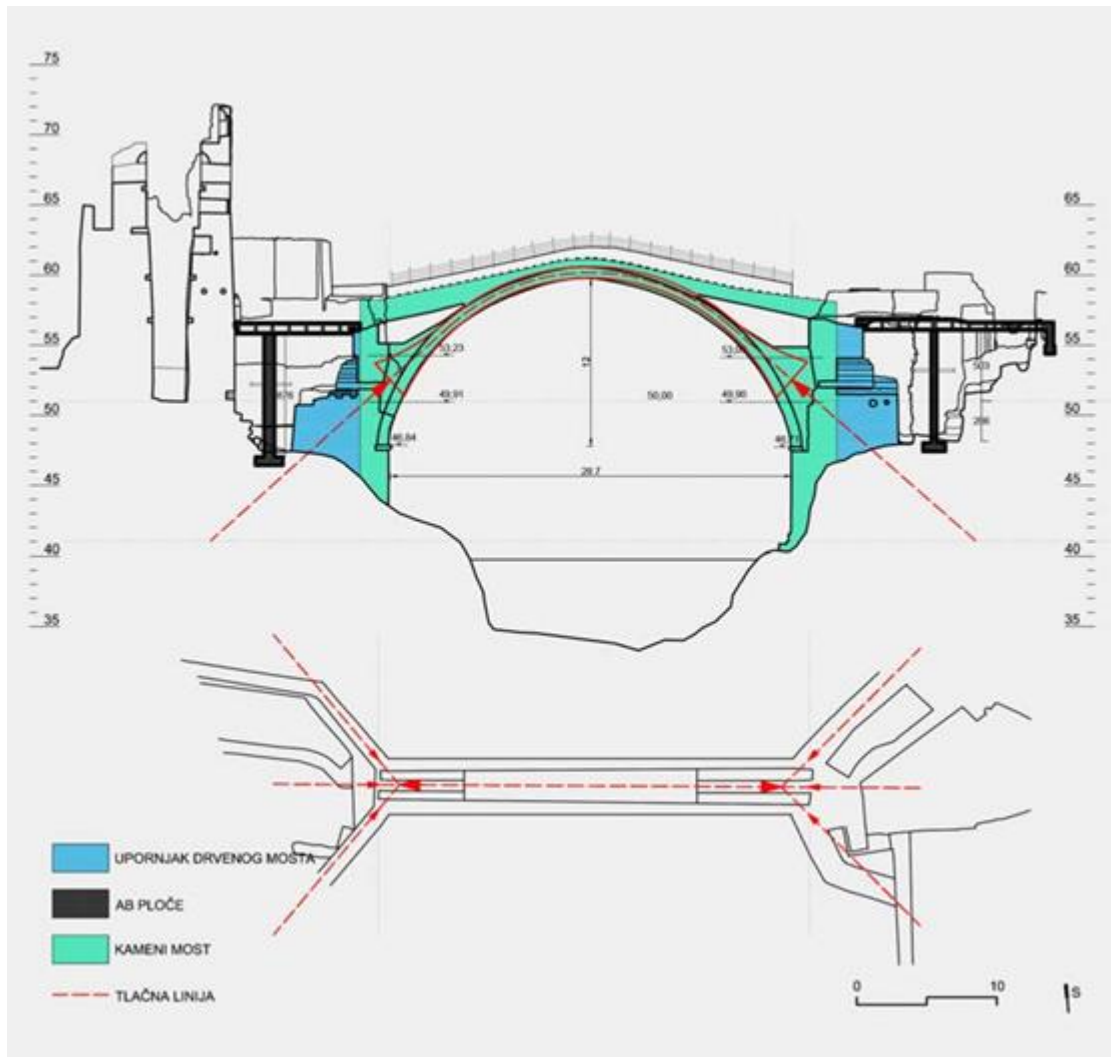
Poseban doprinos razumijevanju geometrije Mosta dao je profesor Milan Gojković svojim istraživanjima. On je identificirao originalne geometrijske parametre Mosta, uključujući pet radijusa zakrivljenosti koji su bili usklađeni s proporcijama zlatnog reza. Ova analiza nije samo potvrdila tehničku složenost izrade Mosta već i estetsku skladnost koja je vođena pri njegovom dizajniranju.

Program obnove Hajrudinova mosta u Mostaru, temeljen na rezultatima međunarodnog javnog natječaja, dodijeljen je tvrtki Omega Engineering iz Dubrovnika. Program je obuhvaćao dva glavna projekta: istraživanje, projektiranje i nadzor obnove kula Tare i Halebije, te nadzor obnove mosta. Uz stalni nadzor stručne komisije UNESCO-a, na oba projekta su radili stručnjaci iz Omega Engineeringa i niz eminentnih suradnika specijaliziranih za različite aspekte obnove. Projekt obnove mosta vodio je prof. dr. sc. Blaž Gotovac, dipl. ing. arh., uz pomoć Željke Buško, dipl. ing. arh.; doc. dr. sc. Iva Čolaka, dipl. ing. civ. eng.; Ivane Čuljak, dipl. ing. građ.; Dragana Martinovića, dipl. ing. građ.; dr. sc. Dragana Milašinovića, dipl. ing. civ. eng.; prof. dr. sc. Željka Pekovića, dipl. ing. arh. (glavnog konzervatora); Svjetlane Pekić, dipl. ing. građ., i Antonije Radonić, dipl. ing. arh. Projekt i nadzor obnove kula Tare i Halebije vodio je prof. dr. sc. Željko Peković, dipl. ing. arh., uz pomoć Željke Buško, dipl. ing. arh.; Gorana Čatića, dipl. ing. el.; Andra Desina, dipl. ing. el.; doc. dr. sc. Mladena Glibića, dipl. ing. građ.; Jelice Peković, dipl. ing. arh., i Antonije Radonić, dipl. ing. arh. Arheološka istraživanja nadzirao je dr. sc. Ante Milošević, muzejski i znanstveni savjetnik, uz suradnju diplomiranih arheologa Nele Kovačević, prof.; Vesne Milošević, prof., i Jasmine Osterman, prof. Djelomičnu konzervaciju i restauraciju pokretnih arheoloških nalaza, koji su danas izloženi u muzeju uz most u Mostaru, obavio je restaurator savjetnik Marko Rogošić. Cijeli postupak obnove mosta pratio je stručni povjerenik kojeg je formirao UNESCO, sastavljen od stručnjaka iz različitih zemalja.²⁶

U konačnici, Stari most u Mostaru nije samo impresivan inženjerski poduhvat već i simbol međuetničkog suživota i kulturnog identiteta. Njegova geometrija nije samo odraz matematičke

²⁶Milošević, Ante, Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009, str 18

preciznosti već i dubokog razumijevanja prirodnih sila i materijala, čime je postao neizostavni dio svjetske kulturne baštine i ponos lokalne zajednice.²⁷

Slika 12. Presjek i tlocrt mosta s označenim pronađenim osloncima nakon arheoloških istraživanja te položaj armiranobetonskih ploča na objema obalama iznad arheološkog lokaliteta (crtež: Ž. Peković) (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009. str.394.)

5. Značaj Mosta za kulturu i povijest

Ovaj monumentalni most nije samo tehničko čudo, već je i simbol zajedništva i kulturnog identiteta Mostara i Bosne i Hercegovine. Kao dio UNESCO-ve Svjetske baštine od 2005. godine, Stari most nosi globalni značaj kao mjesto koje promiče međuetnički suživot i

²⁷ Peković, Željko. *Geometrija Staroga mosta u Mostaru i mjerni sustav u kojemu je građen*. *Prostor* 14, no. 1 (2006): str. 34-39.

kulturnu raznolikost.²⁸ Mostar je grad koji je u povijesti građen u mjerilu čovjeka, uz poštovanje prema prirodnim resursima, tradiciji i religijama naroda koji su živjeli i danas žive u Mostaru. Arhitektonski, Most je vrhunac osmanlijske inženjerske prakse s najvećim lukom na svijetu u vrijeme izgradnje, što svjedoči o tehnološkom napretku i sposobnosti osmanlijskih graditelja. Preživio je vjekove, ratove, obnove i danas ostaje monumentalni primjer arhitektonskog naslijeđa. Stari most je primjer nastanka urbanog prostora kao kompromis različitih kultura i perioda. Društveno, Stari most je bio mjesto susreta različitih vjera i kultura, što ga čini važnim dijelom kolektivnog pamćenja stanovnika Mostara. Tijekom ratova devedesetih godina 20. stoljeća, Most je bio uništen, ali njegova obnova postala je simbol pomirenja i obnove zajednice u poslijeratnom Mostaru, naglašavajući njegovu kulturnu i političku važnost.²⁹

Mostar ima dugu povijesnu tradiciju i kontinuiran tok razvoja kroz različite povijesne periode. Turistički, Stari most igra ključnu ulogu u privlačenju posjetitelja iz cijelog svijeta, potičući razvoj lokalnog gospodarstva kroz turizam, ugostiteljstvo i kulturne industrije. U urbanom planiranju, potrebno je sagledati današnje potrebe stanovništva i prilagoditi ih već postojećim strukturama. Unatoč obnovi, Most se suočava s izazovima održavanja i zaštite od prirodnih nepogoda poput potresa i poplava, te promjena u okruženju. Stalni naponi se poduzimaju kako bi se osiguralo da Most ostane strukturalno siguran i kulturno relevantan za buduće generacije. Stari most u Mostaru ostaje živi simbol kulturnog identiteta, međunarodnog naslijeđa i trajne veze između prošlosti i sadašnjosti Bosne i Hercegovine, podsjećajući nas na njegovu važnost kao simbolu trajne ljepote i jedinstva.³⁰

6. Most kao turistička atrakcija

Bosna i Hercegovina, s bogatom prirodnom ljepotom i kulturnom baštinom, privlači posjetitelje iz cijelog svijeta. Među najpoznatijim turističkim atrakcijama je Stari most u Mostaru, koji se smjestio u srcu grada i predstavlja ključnu turističku destinaciju. Muzej Starog mosta, smješten u kompleksu kule Tare, pruža dublji uvid u povijest i značaj mosta kroz multimedijalne eksponate i interaktivne prezentacije. Svake godine, turisti dolaze svjedočiti

²⁸ UNESCO World Heritage List. Preuzeto s: <https://whc.unesco.org/en/list/946>. (14.08.2024.)

²⁹ Peković, Željko. *Geometrija Staroga mosta u Mostaru i mjerni sustav u kojemu je građen*. Prostor 14, br. 1 (2006): str. 40.

³⁰ Demirović, Zijad, Demirović, Senada. *Kulturno naslijeđe - Osnov razvoja Mostara kao regionalnog centra / Cultural heritage as agenda for development of Mostar as regional center*. str. 39-42.

tradicionalnim skokovima sa Starog mosta, gdje hrabri skakači s visine od oko 24 metra skaču u rijeku Neretvu. Ova tradicija obogaćuje turističku ponudu grada i pruža posjetiteljima jedinstveno iskustvo povezano s lokalnom kulturom. Stari most ne samo da doprinosi kulturnom identitetu Mostara, već igra ključnu ulogu u ekonomiji grada.³¹ Turizam oko mosta potiče razvoj lokalnih industrija, uključujući ugostiteljstvo, trgovinu suvenirima i usluge turističkih vodiča. Ova aktivnost stvara nova radna mjesta i doprinosi ekonomskom prosperitetu zajednice, čineći Stari most ne samo kulturnom baštinom već i motorom lokalnog razvoja. Stari most također ima veliki značaj na globalnoj razini, budući da je UNESCO 2005. godine uvrstio Mostar na popis svjetske baštine zbog svoje arhitektonske izvrsnosti i kulturne važnosti. Ova prestižna oznaka dodatno podiže svijest o Mostaru kao jedinstvenoj destinaciji koja privlači turiste iz cijelog svijeta. Kroz Stari most i njegovu okolinu, posjetitelji imaju priliku ne samo istražiti ljepotu i povijest Mostara, već i doživjeti bogatu i raznoliku kulturu Bosne i Hercegovine. Od šetnje kamenim ulicama starog grada do uživanja u tradicionalnim bosanskim specijalitetima, posjet Stari mostu pruža nezaboravno putovanje kroz vremensku i kulturnu dimenziju ovog izuzetnog kraja Balkana. U konačnici, Stari most u Mostaru nije samo spomenik arhitekture već živa svjedočanstva o dubokim korijenima i razvoju ovog grada. Njegova ljepota, povijest i kulturna važnost čine ga neodoljivom destinacijom za svakog putnika koji želi otkriti jedinstvenu dušu Bosne i Hercegovine i doživjeti autentično balkansko iskustvo.³²

³¹ *Stari Most u Mostaru. Putnikofer.* Preuzeto s: <https://putnikofer.hr/mjesta/stari-most-u-mostaru/>. (14.08.2024.)

³² Zovko: *Mostarski Stari Most je jedinstveni simbol pomirenja. European People's Party.* Preuzeto s: <https://www.eppgroup.eu/hr/sto-radimo/with-eu-countries/hrvatska/zovko-mostarski-stari-most-je-jedinstveni-simbol-pomirenja>. (14.08.2024.)

Slika 13. Skakanje sa Starog mostarskog mosta (Preuzeto s: https://adria.fun/wp-content/uploads/2023/07/mostar-g8c5ed6c78_1920-min.jpg) (14.08.2024.)

7. Most u umjetnosti i književnosti

Stari most u Mostaru nije samo arhitektonsko remek-djelo, već i simbol koji nadahnjuje umjetnike i književnike diljem svijeta. Njegova prisutnost u umjetnosti i književnosti ogleda se u različitim interpretacijama koje istražuju njegovu estetiku, povijesni značaj te simboliku mira i obnove.

U umjetnosti, Stari most je česta tema slika, fotografija i grafika. Umjetnici su fascinirani njegovim elegantnim lukom i spektakularnom pozicijom iznad rijeke Neretve. Fotografije često dokumentiraju njegovu ljepotu i kulturnu važnost, dok ilustracije ističu njegovu arhitektonsku grandioznost i povijesnu relevantnost.

U književnosti, most je inspiracija mnogim piscima i pjesnicima koji ga koriste kao metaforu za ljubav, jedinstvo i pomirenje. Stari most se pojavljuje u pričama koje istražuju povijest i kulturu Mostara, reflektirajući duboku povezanost lokalnog stanovništva s ovim gradskim simbolom.

Nakon uništenja tijekom ratnih sukoba 1993. godine, obnova mosta postala je globalno priznat simbol pomirenja. Proces obnove, završen 2004. godine, bio je emotivno važan za Mostar i međunarodnu zajednicu. Umjetnici su često koristili ovu priču kao temu svojih radova, naglašavajući optimizam i otpornost u obnovi mosta.

Stari most nije samo građevinski poduhvat, već simbol lokalne kulture i identiteta. Njegova slika prepoznatljiva je širom svijeta i dodatno istaknuta njegovim statusom na UNESCO-ovom popisu svjetske baštine. Kroz svoju arhitekturu, povijesni značaj i simboliku, most premošćuje razlike i spaja ljude, čineći ga vječnim izvorom nadahnuća.³³

7.1. Stari most i Mostar - od Beča do Njuorka

U prekrasnom ambijentu Vrta ruža, sastavnog dijela Muzeja povijesti i umjetnosti grada Beča, 16. svibnja 2003. godine, otvorena je prva svjetska muzejska izložba posvećena Starom mostu u Mostaru. Ovaj događaj nije bio samo kulturni spektakl dana, već simboličan čin ponovnog povezivanja Evrope sa gradovima i zemljama čiji identitet je duboko povezan s kulturnom baštinom Starog mosta. Grandiozna svečanost okupila je više od hiljadu građana, turista, kulturnih radnika iz Beča i Austrije te visokih diplomata akreditiranih u Austriji. Centralni motiv izložbe bio je prikazati sve važne faze obnove Starog mosta na rijeci Neretvi nakon njegovog razaranja, počevši od prijeratnih dana kada je Most bio simbol integracije i mira u Mostaru. Slike Starog mosta i starog grada Mostara, otrgnuti dijelovi luka nakon razaranja, kao i kaldrma iz Kujundžiluka, stvarali su atmosferu virtualne šetnje kroz povijesni kontekst grada. Posjetiteljima je prezentirana i maketa Starog mosta s okruženjem koja je najavljivala obnovljenu vizuru starogradske jezgre. Otvorenje izložbe predstavljalo je priliku da visoki zvaničnici kao što su Benita Ferrero-Waldner, tadašnja ministrica vanjskih poslova Austrije, i Jan Pronk, specijalni izaslanik UN-a, iznesu svoje vizije o univerzalnim vrijednostima koje Stari most simbolizira. Ferrero-Waldner je istakla da je Stari most simbol tranzicije i mira, a Pronk je naglasio da su mostovi poput Starog mosta simboli integracije i povezivanja, čime se osnažuje evropski identitet. Ambasadorica BiH u Austriji, Amira Kapetanović, podsjetila je prisutne da je

³³ Grbavac, Vinka. *Mogućnosti implementacije tema iz bosanskohercegovačke umjetničke baštine u nastavu likovne umjetnosti*. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, 2020. Str. 12-14. Mentorica: dr. sc. Josipa Alviž.

Stari most vjekovima bio prepoznatljivi simbol identiteta grada Mostara i simbol integracije cijele Bosne i Hercegovine. Izložba je također služila kao podsjetnik na snagu ljudske solidarnosti, koja je, prema njenim riječima, jača od bilo kakvog zla. Planovi organizatora izložbe uključivali su putovanje izložbe u sve centre zemalja bivše Jugoslavije, ali i dalje, do Pariza, Istanbula i New Yorka. Stari most na Neretvi u Mostaru nije samo obnovljeni arhitektonski spomenik, već i simbol pomirenja, zajedništva i tolerancije za cijeli svijet. Ovaj događaj je pokazao da Stari most ostaje vječni izvor nadahnuća za umjetnike i pisce, koji kroz svoja djela prenose univerzalne poruke o važnosti očuvanja kulturne baštine i pomirenja među ljudima.³⁴

Slika 14. Slika s izložbe Stari most i Mostar - od Beča do Njuorka (Preuzeto s: <http://www.most.ba/076/013.htm>) (14.08.2024.)

³⁴ Behram, Alija. *Ponos i svojina cijelog svijeta: Stari most i Mostar - od Beča do Njuorka*. Most, br. 165 (76 - nova serija), avgust/kolovoz 2003. Preuzeto s: <http://www.most.ba/076/013.htm>. (14.08.2024.)

7.2. Stari most- motiv na razglednicama

Stare razglednice predstavljaju važan izvor za proučavanje vizualnih motiva poput narodne nošnje, urbanih sredina i poznatih ličnosti. Razglednice su se prvi put pojavile u Beču 1870. godine, a tijekom austrougarske uprave Mostar je postao veliki štamparsko-izdavački centar na Balkanu, što je dovelo do masovne proizvodnje ovih karata. Čuveni mostarski fotograf Ante Zimolo, uz pomoć svog opsežnog opisa staklenih negativa iz tog razdoblja, značajno je doprinio stvaranju razglednica. Također, na nekim kartama se nalazi ime Zagrebačanina Đorđa Gruzniceva.

U numizmatici, Stari most je bio prikazan na novčanicama više puta. Prvi put se pojavljuje 22. rujna 1939. godine na papirnoj novčanici od 10 dinara, štampanoj u maslinasto zelenoj boji s crtežom mosta na reversu. Nakon gotovo šest desetljeća, 1. lipnja 1992. godine, Narodna banka Bosne i Hercegovine izdala je novčanice od 10, 50 i 1000 dinara sa istim motivom na reversu. Kasnije, 10. studenoga 1993. godine, prethodne novčanice su pretisnute plavom bojom kao novčani bon. Posljednja emisija novčanica Republike Bosne i Hercegovine zabilježena je 15. kolovoza 1994. godine, uz minimalne promjene u dizajnu i grbu. Motiv Starog mosta zadržan je kao simbol kontinuiteta i nacionalnog identiteta, a novčanice imaju vodotisak i luminiscentni konac za zaštitu. Akademski slikar-grafičar Dževad Hozo radio je na ovom projektu, a motiv Starog mosta pojavljuje na novčanicama od 5, 20, 100 i 1000 dinara.

U filateliji, Stari most je također čest motiv. Prvi put se pojavio na poštanskim markama 1906. godine u seriji „Predjeli i prevozna sredstva“ sa markama nominalne vrijednosti od 2 i 20 hilera. Nakon toga, serije s motivom Starog mosta izdale su poštanske administracije Austrougarske, Države SHS, Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, FNR Jugoslavije i SFR Jugoslavije. Bosna i Hercegovina je više puta izdala serije maraka s ovim simbolom, dok je Italija jedina strana zemlja koja je posvetila poštansku marku Starom mostu.³⁵

³⁵ Sunarić, Stefan. *Stari most- motiv na razglednicama/ The old bridge- motif on the postcards*. Mostar. 2004.str. 50-51.

Slika 15. Motiv Starog mosta na markicama (Preuzeto iz Sunarić, 2004. str.51)

8. Zaključak

Stari most u Mostaru, izgrađen 1566. godine prema projektu osmanskog arhitekta Hajrudina, ističe se kao izvanredno arhitektonsko i inženjersko dostignuće svog vremena. S visinom od 29 metara iznad rijeke Neretve, ovaj jednolučni most predstavlja vrhunac 16. stoljetne graditeljske preciznosti. Geometrijski segment kruga, s pažljivo izračunatim radijusima, omogućio je savršeno balansiranje estetike i funkcionalnosti, dok je inovativna upotreba drvenih skela omogućila preciznu gradnju bez deformacija.

Profesor Milan Gojković svojim istraživanjima otkriva da su radijusi zakrivljenosti Mosta usklađeni s proporcijama zlatnog reza, što dodatno naglašava njegovu tehničku i estetsku složenost. Nakon što je Most uništen tijekom rata 1993. godine, njegova obnova zahtijevala je temeljita arheološka i fotogrametrijska istraživanja kako bi se osiguralo vjerno rekonstruiranje originalnih karakteristika. Prof. dr. sc. Željko Peković, u ulozi glavnog konzervatora i istraživača prilikom projekta obnove, je predvodio nacрте koje je izradila grupa „Omega engineering“ i to u tri etape istraživanja – prva sonažna etapa (kao preduvjet projektu), druga prilikom obnove mosta i treća prilikom obnove pripadajućih kula. Obnova je uspjela, a Most je ponovno postao simbol kulturnog identiteta i tehničkog čuda.

Kao dio UNESCO-ve Svjetske baštine od 2005. godine, Stari most ne predstavlja samo impresivno inženjersko dostignuće već i simbol međuetničkog suživota i kulturne raznolikosti. Arhitektonski, Most je bio pionir osmanske inženjerske prakse s najvećim lukom u svijetu u

vrijeme izgradnje, što svjedoči o tehnološkom napretku osmanskih graditelja. Preživio je vjekove i ratove, te ostaje ključan primjer arhitektonskog naslijeđa.

Društveno, Stari most bio je mjesto susreta različitih kultura i vjera, što ga čini važnim dijelom kolektivnog pamćenja. Tijekom rata, njegovo uništenje i kasnija obnova simbolizirali su pomirenje i obnovu zajednice u poslijeratnom Mostaru. Danas, Mostar koristi svoj povijesni i kulturni značaj za razvoj turizma i lokalnog gospodarstva, dok se kontinuirano radi na očuvanju i zaštiti Mosta od prirodnih nepogoda.

Stari most je također značajan u umjetnosti i književnosti, često korišten kao metafora za ljubav, jedinstvo i pomirenje. Njegova prisutnost u globalnoj kulturi potvrđuje njegovu univerzalnu vrijednost i trajnu inspiraciju. Kao simbol kulturnog identiteta Bosne i Hercegovine, Stari most ostaje ne samo arhitektonsko remek-djelo već i živuće svjedočanstvo o povezanosti prošlosti i sadašnjosti.

9. Popis literature

1. Ajkić, Hamo. *Stari most, simbol Mostara*. Mostar: [n.d.], 1955.
2. Bostan, Ćismail. *Stari most u osmanskim dokumentima*. Mostar: Muzej Hercegovine, 2010.
3. Čar-Drnda, Hatidža. *Stari most u Mostaru: Znakovi vremena*. Sarajevo, vol. 11, dvobroj 41/42 (jesen-zima 2008)
4. Čelebija, Evlija. *Putopis*. Preuzeto s: <https://archive.org/details/EllebijaEvlijaPUTOPISCijelaKnjiga/mode/2up>. (14.08.2024.)
5. Demirović, Zijad, Demirović. Senada. *Kulturno nasljeđe- Osnov razvoja Mostara kao regionalnog centra/ Cultural heritage as agenda for development of Mostar as regional center*.
6. Grbavac, Vinka. *Mogućnosti implementacije tema iz bosanskohercegovačke umjetničke baštine u nastavu likovne umjetnosti*. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, 2020. Mentorica: dr. sc. Josipa Alviž.
7. Košuta, Zdravko. Rušenje Starog mosta. [Neobjavljena rukopis], [n.d.]:

8. Milošević, Ante, and Željko Peković. *Stari mostovi i utvrde Mostara*. Mostar: Grafički zavod Hrvatske, 2009.
9. Neidhardt, J., & Čelić, D. (n.d.). *Stari most u Mostaru: Arhitektonsko-urbanistička problematika konzerviranja i restauriranja mosta i okoline te kori giranje udaljenijih objekata, koji optički pripadaju okolini mosta [Le Vieux Pont de Mostar]*.
10. Peković, Željko. *Geometrija Staroga mosta u Mostaru i mjerni sustav u kojemu je građen*. *Prostor* 14, br. 1 (2006)
11. *Ponovna izgradnja Starog Mosta u Mostaru i obnova okolnih građevina*. *Građevinar* 55, no. 7 (2003)
12. Popovac, Maja. *Stari most u Mostaru: Srušen je stari*. Centar za mir i multietničku saradnju, Mostar, 2004.
13. Praljak, Slobodan. *Kako je srušen Stari most*. Zagreb: Oktavijan, 2006.
14. Radnić, Jovan, Aleksandar Harapin, Mario Smilović, Nenad Grgić, and Mirko Glibić. *Statička i dinamička analiza starog kamenog mosta u Mostaru*. *Građevinar* 64, no. 8 (2012)
15. Sunarić, Stefan. *Stari most- motiv na razglednicama/ The old bridge- motif on the postcards*, Mostar. 2004.

9.1. Internetski izvori

1. Behram, Alija. *Ponos i svojina cijelog svijeta: Stari most i Mostar - od Beča do Njuorka*. *Most*, br. 165 (76 - nova serija), avgust/kolovoz 2003. Preuzeto s: <http://www.most.ba/076/013.htm>. (14.08.2024.)
2. *Stari Most u Mostaru*. *Putnikofer*. Preuzeto s: <https://putnikofer.hr/mjesta/stari-most-u-mostaru/>. (14.08.2024.)
3. UNESCO World Heritage List. Preuzeto s: <https://whc.unesco.org/en/list/946>. (14.08.2024.)
4. Zovko: *Mostarski Stari Most je jedinstveni simbol pomirenja*. *European People's Party*. Preuzeto s: <https://www.eppgroup.eu/hr/sto-radimo/with-eu-countries/hrvatska/zovko-mostarski-stari-most-je-jedinstveni-simbol-pomirenja>. (14.08.2024.)

9.2. Slikovni prikazi

1. Slika 1. Stari most s kulama. Pogled s juga. Snimak iz vremena prije gradnje mekteba na lijevoj obali. Kamena aglomeracija, uglavnom, još nenarušena nekontroliranom izgradnjom u kapitalističkoj epohi. (Preuzeto iz Neidhardt i Čelić.)
2. Slika 2. Geodetski snimak mosta iz 1955. godine. (Preuzeto iz Milošević i Peković, 2009.)
3. Slika 3. Fotogrametrijski snimak mosta iz 1982. godine (Zavod za fotogrametriju Geodetskog fakulteta u Zagrebu).
4. Slika 4. Vremenski slijed pojave uzdužnog vode (Preuzeto iz Praljak, 2006.)
5. Slika 5. Razgovor s predstojnikom Ureda Predsjednika H-B Vladislavom Pogarčićem u Slobodnoj Dalmaciji 20. studenoga 1993. u kojemu je s argumentima javno izrečena tvrdnja da hrvatske snage nisu srušile Stari most (Preuzeto iz Praljak, 2006.)
6. Slika 6. Projekt nove skele za obnovu kamenog mosta. (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009.)
7. Slika 7. Doprema i montaža nove čelične konstrukcije skele za gradnju kamenog mosta (foto: Ž. Peković). (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009.)
8. Slika 8. Način vezivanja kamenih blokova i shema ugradnje (Preuzeto iz Građevinar, 2003.)
9. Slika 9. Crteži redova 389 kamenih blokova (ukupno 111) iz kojih je izvučena šablona za klesanje u mjerilu 1 : 1 uzvodne i nizvodne strane mosta, za svaki red posebno. (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009.)
10. Slika 10. Red isklesanih i pripremljenih kamenih blokova za jedan red luka mosta, ekstrados je gore, ugrađeni klinovi su na naliježućoj strani reda (foto: Ž. Peković). (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009.)
11. Slika 11. Obnovljeni 339 Hajrudinov most 2004. godine (foto: Ž. Peković). (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009.)
12. Slika 12. Presjek i tlocrt mosta s označenim pronađenim osloncima nakon arheoloških istraživanja te položaj armiranobetonskih ploča na objema obalama iznad arheološkog lokaliteta (crtež: Ž. Peković) (Preuzeto iz Milošević, Peković, 2009.)
13. Slika 13. Skakanje sa starog mostarskog mosta (Preuzeto s: https://adria.fun/wp-content/uploads/2023/07/mostar-g8c5ed6c78_1920-min.jpg) (14.08.2024.)

14. Slika 14. Slika s izložbe Stari most i Mostar - od Beča do Njuorka (Preuzeto s: <http://www.most.ba/076/013.htm>) (14.08.2024.)
15. Slika 15. Motiv Starog mosta na markicama (Preuzeto iz Sunarić, 2004.)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja LUCIJA LOGARA, kao pristupnica za stjecanje zvanja ENGLESKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI I POVIJESTI UMJETNOSTI, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 17.09.2024.

Potpis

Handwritten signature of Lucija Logara in black ink, written in a cursive style.

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOGA FAKULTETA U SPLITU**

Studentica: LUCIJA LOGARA

Naslov rada: STARI MOST U MOSTARU: POVIJEST, KULTURA, OBNOVA I UTJECAJ

Znanstveno područje: HUMANISTIČKA ZNANOST

Znanstveno polje: POVIJEST UMJETNOSTI

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): prof. dr. sc. Ivana Prijatelj Pavičić

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): /

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime):

doc. dr. sc. Ana Torlak, predsjednica.

Frane Prpa, član.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanoga završnoga rada i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) u otvorenom pristupu
- b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a
- c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: Split, 17.09.2024.

Potpis studentice:

